

EcoHuis
Antwerpen

Groene voetjes in de kinderopvang

KdG Expert
Karel de Grote Hogeschool

Inhoud

- 3** Inleiding
- 5** Een projectplan maken
- 8** Je team informeren en motiveren: op zoek naar een visie
- 11** Ideeën verzamelen
- 14** Van concept naar plan
- 15** Wat met weerstand?
- 16** De werfperiode
- 17** Naar buiten
- 19** Riscicovol spel
- 21** Verankering

Inleiding

Je bent nooit te jong om de natuur te ontdekken. Meer zelfs: hoe vroeger een kind leuke ervaringen opdoet met de natuur, hoe meer voeling met natuur en milieu in zijn latere leven. Een groene kinderopvang is daarom een goed begin!

Niet alle Antwerpse kinderen hebben een tuin of park in de buurt om in te spelen. Toch hebben ze allemaal nood aan contact met de natuur. Het is goed voor de mentale gezondheid, stimuleert de creativiteit en motorische ontwikkeling en prikkelt de fantasie en de zintuigen.

ronde van het pilootproject met vier andere Antwerpse kinderdagverblijven.

In deze brochure vind je informatie over het verandertraject dat deze kinderdagverblijven aflegden. Aan de hand van concrete situaties illustreren we de coachingmethodes waarmee de medewerkers van het expertisecentrum die veranderingen ondersteunden. Zo worden ze bruikbaar voor al wie met zijn team natuurlijk en avontuurlijk buitenspel wil aanbieden voor baby's en peuters. We beantwoorden vragen als: Hoe zorg je dat alle neuzen in dezelfde richting staan? Hoe motiveer je kinderbegeleiders om naar buiten te gaan? Hoe betrek je ouders?

Omdat we niet alles aan bod kunnen laten komen, geven we ook verschillende leestips in de brochure. Wie meer informatie zoekt over het belang van buiten spelen, de inrichting van buitenruimtes of inspirerende activiteiten, vindt daar interessante verwijzingen.

Om meer stadskinderen de kans te bieden om van jongs af de natuur te ontdekken, startte de stad Antwerpen (EcoHuis en Regie Kinderopvang) samen met Groenman en het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School van de Karel de Grote Hogeschool, een proefproject in de Antwerpse opvang voor baby's en peuters.

Tijdens het pilootproject 'Groene voetjes in de kinderopvang' kregen vier kinderopvanglocaties hulp bij het avontuurlijk vergroenen van hun buitenruimte. Ze ontvingen een subsidie, coaching op maat, een ontwerp en hulp bij de aanleg. Na een eerste zeer succesvolle ronde startte een tweede

10 redenen waarom buitenspelen goed is voor baby's en peuters

1. Buitenspelen geeft kansen om te bewegen. Iets wat kinderen spontaan doen, maar waar binnen minder ruimte voor is.
2. Baby's en peuters verkennen de wereld met hun zintuigen. Een natuurlijke buitenruimte biedt interessante prikkels.
3. Een groene buitenruimte stimuleert interacties: tussen kinderen en hun omgeving, tussen kinderen onderling en natuurlijk tussen kinderen en begeleiders wanneer jullie samen op ontdekking gaan.
4. Buiten zijn biedt uitdagingen op ieders niveau. Buiten kunnen baby's en peuters hun grenzen aftasten en verleggen. Dat heeft een positief effect op hun zelfvertrouwen.
5. Een natuurlijke buitenruimte brengt rust. Kinderen die gestresseerd zijn of moeilijk kunnen inslapen, reageren vaak goed op buiten zijn. En kinderen die vaak buitenspelen kunnen zich beter concentreren.
6. Al van bij hun geboorte vormen kinderen een wereldbeeld. Het is belangrijk dat de natuur daarvan deel uitmaakt. Dat kan maar door vaak buiten te spelen.
7. Een groene en uitdagende buitenruimte brengt rust in een leefgroep. Kinderen hebben er de ruimte om betrokken te spelen en zullen niet snel op een negatieve manier aandacht vragen.
8. Buitenspelen lokt creativiteit uit. Kinderen vinden zelf nieuwe spelletjes uit en gebruiken daarbij alles wat de natuur hen biedt.
9. Een grote variatie aan spelmogelijkheden buiten geeft kinderen de kans om te ontdekken wat ze leuk vinden of goed kunnen.
10. Kinderen worden er blij van. En volwassenen ook.

+ Eentje extra voor begeleiders
Drukke, geroep, gejengel, geloop, geklim,... buiten stoort dat allemaal veel minder. Zo kan jij ook je batterijen opladen.

*Deze lijst is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek

1. Een projectplan maken

Kun je niet wachten om een prachtige plattegrond te tekenen van je nieuwe tuin of om tuinwerkdagen te plannen? Zet je enthousiasme nog even aan de kant en maak eerst een plan.

Een buitenruimte opnieuw vormgeven wordt snel een groot project, dat veel inzet en werk vraagt. Ook de kostprijs houdt je best in het oog. Een grondige voorbereiding en een degelijk projectplan zijn geen overbodige luxe.

In deze brochure illustreren we aan de hand van concrete voorbeelden en tips hoe je het teamproces tijdens een vergroeningsproject kunt vormgeven. We tonen welke coachingsmethodieken we gebruikten in het project "Groene voetjes in de kinderopvang" en geven aan hoe je die zelf kunt toepassen.

"We hadden een tijdslijn opgesteld voor de tuin, maar niet voor het teamproces. We keken bij de planning alleen naar het werk, en niet naar de visie of de veranderingen in het team. Als ik terug zou kunnen, zou ik daarop inzetten, want dat is het belangrijkste."

Silke Vandijck (pedagogisch verantwoordelijke KDV Brabbel)

Een projectplan bevat:

- » Alle taken: ideeën verzamelen, overleggen, ontwerpen, graven, zaaien, onderhoud, buitenspelen
- » Wie die taken op zich neemt: jij, teamleden, ouders, een aannemer, misschien een tuinarchitect
- » Een timing voor al die taken

Succesvol veranderen

Veranderen doe je niet zomaar. Om succesvol te veranderen moeten een aantal elementen samenkomen: visie, vaardigheden, prikkels, voldoende middelen en een degelijk projectplan. Ontbreekt een van deze elementen, dan kan er verwarring, ongerustheid, weerstand of frustratie ontstaan in het team. En zonder helder projectplan dreigt je verandering stuurloos te worden.

"De tuin van toen is niet het eindpunt. We passen aan wat niet werkt, of voegen nog dingen toe. We zien de tuin als een blijvende bezigheid."

Jürgen Bollansée (zaakvoerder/pedagogisch ondersteuner Sprookjesland)

Een plan voor een vernieuwde buitenruimte

Een tuin leg je het best aan in het najaar of in het voorjaar. Maar je projectplan bevat vast veel taken die af moeten zijn voor de aanleg kan starten. Afhankelijk van de omvang van de verandering, start je een of twee seizoenen van tevoren met het proces.

Je kunt het proces ook over meerdere jaren spreiden en in fasen werken. De voorbeelden in deze brochure deden dat niet, omdat ze deelnamen aan het subsidieproject "Groene voetjes in de kinderopvang". Maar het is perfect mogelijk. Let dan wel goed op de volgorde van je aanpak. Als je het eerste jaar aanplantingen doet en het jaar daarop een speelheuvel aanlegt, kunnen die werken de nieuwe planten beschadigen. Wil je toch snel groen? Kies dan voor plantenbakken die in het eindresultaat ook een plaats krijgen. Of werk in zones. De eerste veranderingen lokken bij de kinderen vaak veel interesse, maar ook speelgeweld uit. Start de aanpassingen daarom met robuuste elementen zoals een speelheuvel of boomstammen.

Elk projectplan ziet er anders uit. Toch zal een aantal stappen in alle projectplannen voorkomen. Je vindt ze hiernaast. We voorzien ook stappen waarin je een tuinarchitect betrekt. Doe je dat niet, dan kun je die stappen overslaan.

Houd in je plan rekening met onverwachte gebeurtenissen, zoals moeilijke weersomstandigheden of grote veranderingen in het team.

Wat & Waarom

- » Wat wil je bereiken?
- » Wat moet je aanpakken om dat te kunnen bereiken?
  - › een deel van de tuin of het terras
  - › de gehele tuin
  - › de teamwerking
  - › ...

[Tuinarchitect zoeken]

- » Contacteer verschillende tuinarchitecten.
- » Mogelijke selectiecriteria:
  - › Hebben ze voeling met buitenruimtes voor kleine kinderen?
  - › Hebben ze ruimte in hun agenda?

Een team informeren en motiveren

- » Informeer het team over het doel, het tijdpad en hun rol in het proces.
- » Zet in op de (intrinsieke) motivatie bij het team door het belang van buitenspelen te duiden.

Samen met het team informatie verzamelen

- » Verzamel ideeën.
- » Bevrraag de ouders.
- » Observeer de kinderen in de huidige (buiten)ruimte: wat doen ze op welke plaats?
- » Denk alvast na waar en/of hoe je de nodige materialen en hulp gaat zoeken.

Definitief plan

- › Contacteer externen, zoals de groendienst voor boomstammen, een aannemer voor graafwerken.
- › Willen sommige ouders helpen?
- › Toon het definitieve plan aan het team en de ouders.
- › Geef de timing door aan het team en de ouders

Terugkoppeling aan ouders

- » Toon het praatplan aan de ouders. Zo zijn ze op de hoogte en kunnen ze mee dromen.
- » Laat ouders weten wat je doet met hun bedenkingen of bezorgdheden: licht keuzes toe en vertel waarmee je wel en niet rekening zal houden.

Een eerste concept

- » Een praatplan is een ruwe schets waarin de ideeën die jullie hebben een plaats krijgen in de buitenruimte.
- » Werk je met een tuinarchitect, dan zal die het praatplan voorzien.
- » Bespreek met het team: willen jullie dit?

[Eerste gesprek tuinarchitect]

- » Gebruik de ideeën die je verzamelde om de tuinarchitect een beeld te geven van jullie wensen.
- » Maak duidelijke afspraken over timing.

Tijdens de werken

- » Hoe maak je van een last een lust?
- » Bespreek de rol van de teamleden. Wie werkt mee en wie niet? Maak een taakverdeling.
- » Betrek de leefgroepen bij het project.
- » Betrek de ouders, bijvoorbeeld tijdens gezamenlijke tuinwerkdagen.

De tuin in

- » Maak ruimte voor buitenspel in de dagstructuur.
- » Goede afspraken maken goede vrienden. Voorkom te veel drukte in de tuin.
- » Ook zonder groene vingers kun je buitenspelen met kinderen. Zet in op sterktes en talenten in je team.

A never ending story

- › Zorg ervoor dat de nieuwe buitenruimte blijvend gebruikt wordt.
- › Maak afspraken over het onderhoud van de buitenruimte.

2. Je team informeren en motiveren: op zoek naar een visie

Wie doet mee?

Wil je je project doen slagen, dan start je best met het hele team. Daar zijn verschillende redenen voor:

- » Je betreft ook de teamleden die een tuin niet zo belangrijk vinden.
- » Je kunt met het gehele team praten over het belang van buitenspelen.
- » Je creëert gedragenheid bij het team.
- » Je komt de bezorgdheden van de teamleden over de tuin te weten. Bij de aanleg kun je daar rekening mee houden.

Start met vragen

Om gedragenheid te creëren, start je het best door een aantal duidelijke vragen te stellen. Zo kom je te weten wat de teamleden denken en willen. Als je het met het hele team eens wordt over wat jullie willen bereiken en waarom, zal je project een vliegende start nemen.

Belangrijke vragen zijn:

- » Waarom zou je de buitenruimte veranderen?
  - › Hoe ervaar je de buitenruimte nu?
  - › Hebben jullie behoefte aan iets nieuws? Zo ja, waarom precies?
- » Wat hoop je met de nieuwe buitenruimte te bereiken?
  - › Voor de kinderen?
  - › In het team?
  - › Met de ouders?

» Wat is voor jou het belang van een groene buitenruimte?

- › Voor de kinderen?
- › Voor de begeleiders?
- › Voor de verantwoordelijke?
- › Voor de ouders?
- › Voor de maatschappij?

Op naar een gedeelde visie

Om voor een echte verandering te zorgen, heb je een gedeelde visie nodig. Een project waarbij de visie niet duidelijk is, zorgt voor verwarring. De kinderbegeleiders weten immers niet waarom al die veranderingen nodig zijn.

Er zijn verschillende manieren om tot een gedeelde visie over buitenspel te komen. Hieronder vind je enkele suggesties.

- » Vraag de teamleden om vooraf een vragenlijst in te vullen. Uit de antwoorden kun je gedeelde ideeën halen. Die vormen een mooi startpunt.
- » Trek het gesprek op gang met een aantal scherpe stellingen of citaten. Je kunt ze zelf verzinnen, of inspiratie zoeken op het internet. Wij gebruiken onder andere deze:
  - › “In ons kinderdagverblijf willen we vooral werken met natuurlijke materialen.”
  - › “Kinderen moeten het hele jaar door naar buiten kunnen gaan.”
  - › “Er is geen slecht weer, alleen slechte kledij.” – Noors spreekwoord
  - › “Op het einde van een dag moeten je voeten vuil zijn, je haren in de war en je ogen stralen.”

In kinderdagverblijf ‘het Egeltje’ was de buitenruimte het domein van de peuters. De baby’s kwamen er nooit, de kruipers zelden. Hun leefgroepen lagen verder van de buitenruimte. Daarom wilde het kinderdagverblijf het veranderproject opstarten in de peutergroepen. Tijdens een teambevraging bleek dat alle groepen de ruimte graag wilden gebruiken. Het kinderdagverblijf veranderde de aanpak en organiseerde een eerste overleg met het gehele team.

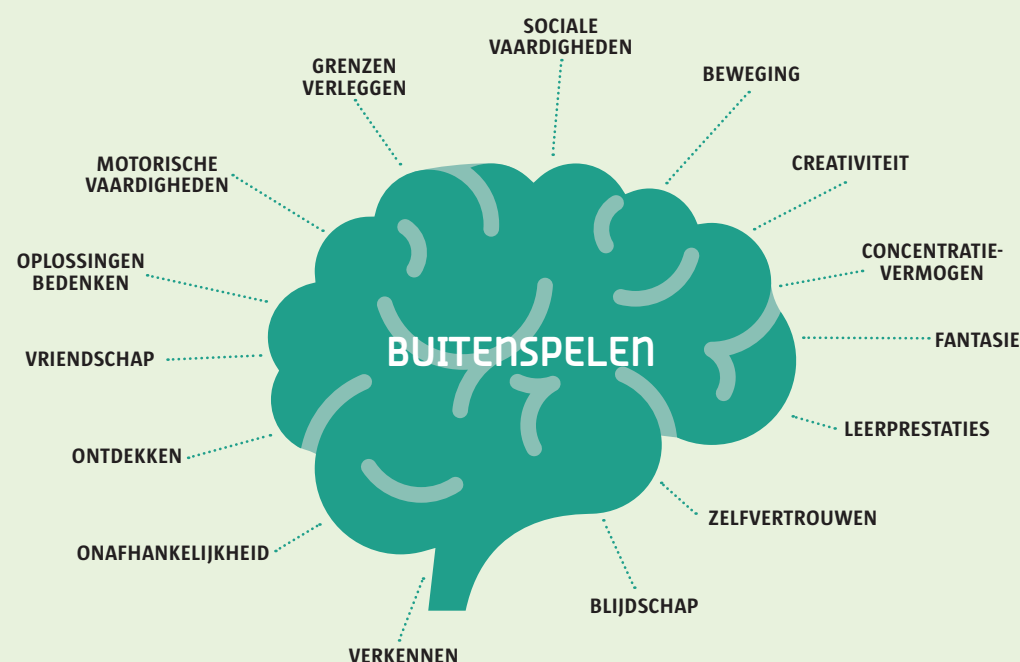
Tijdens dat overleg bleek een grote interesse en motivatie van de teamleden om de buitenruimte opnieuw vorm te geven. Ook kwamen lichte spanningen naar boven over de tuin: de groepen met jonge kinderen voelden zich er niet altijd welkom. De spanning maakte plaats voor enthousiasme toen het team samenwerkte aan een visie over buitenspel voor alle kinderen.

Toen de nieuwe tuin er was, kwamen de oude gewoontes af en toe terug. Telkens veranderde dat snel wanneer de begeleiders van de jongste kinderen de anderen herinnerden aan de visie die ze samen hadden uitgewerkt. Zo bleef de sfeer positief.

- › “Ouders remmen ons af om met kinderen naar buiten te gaan.”
  - › “Echte avonturen kun je niet downloaden.” – Loesje
  - › “Nature is a tool to get children to experience not just the wider world, but also themselves.” – Stephen Moss
  - › De afbeelding van de organisatie Jantje Beton over de voordelen van buitenspelen:
- » Het team geeft elke dag uiting aan een visie door de manier waarop ze werken. Het is dus belangrijk om hen tijdens het werk te herinneren aan het gesprek. Bijvoorbeeld door:
    - › het ophangen van inspirerende foto’s of uitspraken;
    - › het benoemen en waarderen als je de visie herkent in hun aanpak of aanbod;
    - › suggesties te geven;
    - › (natuurlijk) buitenspel praktisch te ondersteunen.

- » Stel het (geheime) recept voor natuurlijk buitenspel samen dat jullie in de opvang willen gebruiken. Vertrek van wat je wil zien gebeuren als het recept geslaagd is en kijk dan wat daarvoor nodig is.

Waarvoor je de visie wil gebruiken bepaalt hoe je verder gaat na deze stap. Denk daarbij aan deze aandachtspunten:

- » Zorg voor een (beknpte) geschreven versie, ook als je de algemene visie niet herwerkt. Het is een geheugensteuntje voor het team en kan helpen om duidelijk te communiceren met ouders of nieuwe teamleden.

Ben je op zoek naar inspiratie om een visie op buitenspel vorm te geven? Neem eens een kijkje op de website buitenbaby's van Kind en Gezin (www.kindengezin.be/buitenbabys). Daar kan je de visie op buitenspel van het kinderdagverblijf 'Het Nachtegaaltje' lezen.

3. Ideeën verzamelen

Teamleden, ouders en kinderen, allemaal hebben ze leuke ideeën voor een nieuwe tuin.

Team

Sommige teamleden beginnen allicht spontaan te dromen van wilgentunnels, een modderkeuken of een fietsparcours. Anderen denken niet meteen aan de tuin. Ze zijn bezig met het dagelijkse werk of misschien maken ze zich zorgen, bijvoorbeeld over de veiligheid in de tuin. Om ieders ideeën te kunnen verzamelen, zorg je best voor een duidelijke structuur van de brainstorm.

Start

Ideeën komen sneller los als je ze loskoppelt van het eigenlijke doel van de brainstorm. Stel daarom vragen die verder reiken dan de tuin van de kinderopvang, bijvoorbeeld:

- » Wat deed je als kind graag buiten?
- » Hoe ziet de buitenruimte van je dromen eruit?

Verloop

Om meer ideeën te krijgen, helpt beeldmateriaal. Er bestaan zoveel fantastische buitenruimtes, dat het jammer zou zijn om er geen inspiratie uit te halen. Je kunt inspiratie zoeken op het internet, maar bekijk zeker ook een aantal boeken of brochures*.

Beeldmateriaal kun je verzamelen in een mood-board, dat de sfeer van de tuin weergeeft.

Een leuke manier om tegelijk te brainstormen en aan een visie te bouwen, is een 'bucket list' opstellen. Dat is een lijst van avonturen die elk kind in jullie buitenruimte moet kunnen beleven voor het naar school gaat.

- » Maak een lijst voor het hele kinderdagverblijf, of werk per leeftijdsgroep. Met de eerste optie werk je aan een gedragen visie, met de tweede voorkom je dat de allerjongsten vergeten worden.
- » Kies voor ervaringen van kinderen: aan bloemen en kruiden ruiken, een moddertaartje bakken, in plassen springen.
- » De lijst mag er leuk uitzien, maar de kern schuilt in de gesprekken: waarvoor kiezen jullie, en waarom?

Hoor je bezorgdheden tijdens de brainstorm? Wuif ze niet weg:

- » Geef aan dat je de bedenkingen belangrijk vindt, maar ze op een later moment wil bekijken.
- » Verzamel ze op een "parkeerflap".
- » Noteer elke bezorgdheid kort en bondig en vraag of deze beschrijving klopt.
- » Maak later tijd voor de notities op de parkeerflap. Anders heeft hij geen nut en zullen medewerkers zich zorgen blijven maken.

* Aanraders zijn onder andere: Vitamine G(roen), Stap voor stap naar groene kinderopvang, en de website van het EcoHuis Antwerpen: www.antwerpen.be/groenekinderopvang

“Ik had niet verwacht dat ik die tuinwerkdagen zo leuk zou vinden. Het was fijn om te doen en het was heel leuk om de ouders eens op een andere manier te leren kennen.”

Kinderbegeleidster (Brabbel)

De medewerkers van kinderdagverblijf ‘Achter de maan’ weten dat ouders weinig tijd kunnen vrijmaken bij het brengen en halen. Daarom kozen ze voor een snelle bevraging, die toch bruikbare informatie opleverde.

Elke twee weken maakten de medewerkers een klein paneel met twee keuzemogelijkheden: een muziekmuur of een motorische muur? Zand of houtsnippers? Met een kruisje konden ouders hun keuze aanduiden. Door de panelen regelmatig aan te passen, lokten de medewerkers telkens nieuwe reacties uit. Zo ontstonden er gesprekken met ouders, waarin leuke ideeën naar boven kwamen.

Ouders

Er zijn vele redenen om ouders nauw te betrekken bij je tuinproject. In gesprekken noemen kinderbegeleiders ouders vaak als remmende factor: “ouders willen niet dat hun kind vuil wordt”; “ouders zijn bang dat hun kind ziek wordt als het buiten speelt”. Door ouders van bij het begin bij het project te betrekken, creëer je meer draagvlak voor buitenspel. Ook krijgen kinderbegeleiders de kans om te ontdekken dat de overgrote meerderheid van ouders positief staat tegenover buitenspel.

En geleidelijk kan het enthousiasme over het project groeien. Dat is nodig, want wanneer het echte tuinwerk begint, komen helpende handen goed van pas. Ook zorgen tuinwerkdagen voor een leuke sfeer en voor verbinding tussen ouders en begeleiders.

Wanneer kinderbegeleiders zich onzeker voelen over gesprekken met ouders, kan het helpen om te oefenen met rollenspelen. Die kans biedt kinderbegeleiders een houvast tijdens gesprekken: ze voelen zich zekerder en kunnen hun antwoorden duidelijker formuleren.

- » Maak gebruik van herkenbare situaties, verzonnen of gebaseerd op gebeurtenissen in je kinderdagverblijf.
- » Zorg ervoor dat elke begeleider zowel de rol van ouder als die van begeleider kan opnemen. Zo kunnen begeleiders zich inleven in de rol van ouders en kunnen ze gepaste reacties inoefenen.

Kinderen

Kinderen om ideeën voor een nieuwe buitenruimte vragen, ligt niet voor de hand. Toch is het interessant om de kinderen te betrekken. De buitenruimte komt er immers voor hen.

De kinderen observeren is de beste manier om meer te weten te komen over hun wensen en noden. Je kunt verschillende methoden gebruiken. Je kunt het spel bekijken en noteren waar en wanneer je betrokken spel ziet, of momenten van verwondering.

Je kunt de kinderen ook observeren aan de hand van een kleine plattegrond of schets van de huidige buitenruimte. Voor elke observatiesessie gebruik je een ander plan of een andere kleur. Met kruisjes duid je aan waar de kinderen spelen. Zo zie je snel hun favoriete plekken. Vul je de kruisjes aan met korte beschrijvingen van het spel, dan krijg je ook inzicht in het verband tussen die plekken en bepaalde soorten spel. Werken jullie zonder tuinarchitect? Noteer dan ook wat voor weer het is tijdens de observaties. Zo kom je te weten of schaduw en beschutting het spel van de kinderen beïnvloeden.

4. Van concept naar plan

Met het hele team heb je nu in kaart gebracht wat jullie met de vernieuwde buitenruimte willen bereiken. Jullie verzamelden een hoop ideeën, samen met ouders en kinderen. Tijd om een plan te tekenen.

Werken jullie met een tuinarchitect? Dan voorziet hij de nodige plannen. Vraag naar een vlekkenplan of praatplan.

Gaan jullie zelf aan het werk? Maak ook dan eerst een vlekkenplan of praatplan. Daarin teken je nog geen details, maar geef je zones aan voor de belangrijkste functies van de tuin. Zo'n plan kun je maken met een aangepaste pictoplay.

- » Dat spel bevat diverse pictogrammen. Je kunt ze uitknippen en op een schets van de buitenruimte plakken. Zo kun je verschillende mogelijkheden bekijken en bespreken.
- » Het spel met bijhorende uitleg kun je downloaden op www.antwerpen.be/groenekinderopvang.

Het doel van een praatplan is in gesprek te gaan. Intussen kun je goed inschatten wie er graag wil meedenken. Misschien is het zinvol om alleen met het team te praten, of ook met de ouders? Of misschien met het team en de ouders samen?

Met deze vragen kun je het gesprek vormgeven:

- » Klopt het plan met het beeld dat jullie voor ogen hadden?
- » Bevat het plan alle elementen die jullie essentieel vinden?
- » Staan alle elementen op de juiste plaats?
- » Als je wensen niet allemaal in het plan passen, kun je vrede nemen met de gemaakte keuzes?
- » Is er ruimte voor het spel dat jullie observeerden bij de kinderen?
- » Is het plan realiseerbaar met de beschikbare middelen en tijd?

Verwerk de feedback van dit gesprek en maak het definitieve plan. In dit plan teken je alles in detail uit. Welke indeling voorzie je, wat zijn de afmetingen, welke planten komen waar,... . Werk je met een tuinarchitect? Bespreek de feedback dan grondig zodat hij/zij deze kan verwerken.

5. Wat met weerstand?

Misschien is niet iedereen even enthousiast over een nieuwe buitenruimte, of voel je tijdens gesprekken terughoudendheid bij kinderbegeleiders. Misschien vind je dat jammer en mogelijk frustreert het je. Weet dat weerstand niet betekent dat er een probleem is of dat iemand iets verkeerd aanpakt. Eigenlijk biedt weerstand de mogelijkheid om een aantal ideeën verder uit te spitten en zo voor meer draagvlak te zorgen. Besteed hier dus voldoende aandacht en tijd aan.

Wat nu?

Alle uitspraken die we in het kader vermelden, noemen we weerstand. Onder dat koepelbegrip kunnen heel verschillende gevoelens en ervaringen schuilgaan: niet kunnen, niet willen, niet durven of niet weten. Een pasklare reactie bestaat niet. In eerste instantie onderzoek je wat er schuilgaat onder de klacht. Daardoor erken je de bezorgdheid, wat geruststellend is.

Ook tijdens het project 'Groene voetjes' zagen kinderbegeleiders bezwaren, de volgende bijvoorbeeld:

“Als er houtsnippers in de tuin komen, dan ga je mij daar nooit zien met mijn kinderen.”

“Die tuin, allemaal goed en wel, maar we moeten wel nog gewoon ons werk kunnen doen.”

“Ga jij dat dan aan de ouders uitleggen als hun kinderen vuil zijn? Ik niet hoor. Dan sta je hier nog als laatste alleen en dan heb je het weer gedaan.”

Soms hoorden we geen bezwaren, maar zagen we het buitenspel niet veranderen. Ook dan kan er sprake zijn van verzet, al zijn er ook andere redenen denkbaar. Een gesprek is dan evengoed nodig.

Wanneer je de redenen voor een klacht probeert te achterhalen, stel je je coachend op:

- » Stel open vragen, laat de ander vertellen.
- » Luister aandachtig en zorg ervoor dat je de ander begrijpt. Stel desnoods bijvragen.

- » Ga na of je het goed begrepen hebt. Vat het antwoord kort samen en vraag of het klopt.
- » Laat ruimte voor gevoelens tijdens het gesprek, ook al zijn het emoties die zwaar vallen, zoals boosheid of frustratie. Dergelijke emoties versterken als je ze negeert, en dat werkt averechts.
- » Ga op zoek naar een haalbaar voorstel dat voor iedereen aanvaardbaar is. Kom tegemoet aan de bezorgdheden van anderen, maar behoud tegelijk de essentie van de dingen die jij belangrijk vindt.

6. De werfperiode

Na ‘praten over’ is het tijd voor ‘werken aan’. De werfperiode lijkt op het eerste gezicht een lastige tijd, een horde die je moet nemen om tot iets beters te komen. Maar eigenlijk biedt ze veel mogelijkheden.

Misschien is het aanvankelijke enthousiasme voor de tuin wat ingeslapen tijdens het wachten op de werken. Tijd dus om in actie te schieten en het enthousiasme opnieuw aan te wakkeren. De werfperiode kan voor de kinderen een unieke ervaring bieden. Voor het eerst kun je hen actief bij de plannen betrekken. Voor de teamleden kan de periode wel voor extra druk zorgen. Met deze tips voorkom je stress:

Het hele kinderdagverblijf ‘Brabbel’ stond in het teken van de ‘werf’. Elke leefgroep had een ‘werfhoek’ met helmen, speelgoed bouw materiaal, vrachtwagens, graafmachines. De peutergroepen groeven met schepjes, emmers en kruiwagens een put(je) in de tuin, voor de zandbak. De baby’s maakten een hobbelige wandeling over de werf buiten, keken door het raam naar een werkende graafmachine en konden experimenteren met en voelen aan modder. Die volgehouden aandacht voor de werf zorgde samen met de klusdagen voor een kentering in het project. Het idee van de nieuwe tuin begon te leven bij het team, de ouders en de kinderen. De weerstand verminderde en iedereen kreeg de kans om een steentje bij, of beter, weg te dragen.

- » Ondersteun een brainstorm over de ‘werf’ met een mix van haalbare en grensverleggende voorbeelden. Bied bijvoorbeeld foto’s aan van kinderen met helmen en fluohesjes, maar ook van schilderen met modder of kruipen door struiken. Zo kan er discussie ontstaan. Inspireer, maar bied voldoende vrijheid voor de inbreng en ideeën van de teamleden.
- » Geef de begeleiders de vrijheid om te bepalen wat ze willen doen, wanneer en op welke manier. Dat maakt de opdracht laagdrempelig. Niet alles hoeft meteen.

- » Vraag wat begeleiders nodig hebben om de ideeën mogelijk te maken. Dat helpt om richting te geven.

De tuin verandert nu zichtbaar en het project krijgt een positieve draai. Maar voor de begeleiders kan het een drukke periode betekenen, ook als ze de acties voor de werf zelf hebben vormgegeven. En wat voor de ene een kleine stap is, betekent voor de ander misschien een grote horde. Positieve feedback is daarom belangrijk, ook voor een duurzame motivatie. Er zijn verschillende mogelijkheden:

- » Schouderklopjes van verantwoordelijken of collega’s.
- » Reacties van ouders vragen en doorgeven aan het team.
- » Wijzen op het plezier en de betrokkenheid bij kinderen.

Je kunt de veranderingen zichtbaar maken op een documentatiepaneel met foto’s van kinderen die betrokken spelen, aangevuld met commentaren van begeleiders en ouders. Zo’n paneel is een leuke manier om de ouders te informeren en te blijven betrekken. Het materiaal kan ook een impuls bieden aan nieuwe ideeën.

7. Naar buiten

De buitenruimte is klaar. Tijd om met de kinderen naar buiten te gaan.

Ook kinderbegeleiders reageren verschillend op een nieuwe buitenruimte. Sommige begeleiders voelen zich onzeker. Ze kunnen zich niet meteen een beeld vormen van wat buitenspelen kan inhouden of denken dat het niets voor hen is. Positieve ervaringen bij deze nieuwe start zijn voor hen extra belangrijk. Daarom bied je best ondersteuning op maat, door medewerkers gerust te stellen en te inspireren.

Veel begeleiders vertellen dat ze geen groene vingers hebben en weinig weten over de natuur. Maar je kunt hen geruststellen: dat hoeft niet. Baby’s en peuters zijn niet op zoek naar kennis. Zij willen vooral de wereld kunnen ervaren, samen met een begeleider. Als je af en toe de naam van een plant of insect kunt vermelden, is dat leuk, maar noodzakelijk is het niet.

Inspiratie kun je bieden door enkele van de vele interessante publicaties over buitenspel in huis te halen of inspirerende websites te bekijken*. Samen met je team kun je er passende voorbeelden in zoeken. Daarna kunnen jullie zelf aanbod verzinnen. Een aantal tips kan daarbij helpen:

- » (Loop)fietsjes zijn leuk en bevorderen de motoriek. Wel kunnen ze het buitenspel domineren omdat ze veel ruimte nodig hebben. Laat ze regelmatig binnen en kijk dan hoe de kinderen de buitenruimte en de natuur ontdekken.
- » Vertrek van de vijf zintuigen. Wat kunnen de kinderen zien, horen, ruiken, voelen of proeven in de tuin? Beschouw beweging als het zesde zintuig. Waar nodigt de ruimte uit om te bewegen?

In kinderdagverblijf ‘t Egeltje’ popelden de kinderen en de begeleiders om naar buiten te gaan. Eindelijk was het zo ver. De tuin was afgewerkt en om het plaatje compleet te maken, zorgde de zon voor een heerlijke lentedag.

Van tevoren hadden de begeleiders beslist om op deze eerste dag het traditionele buitenspeelgoed achterwege te laten. Zelfs de nieuwe zandbak lieten ze dicht. Zo stimuleerden ze de kinderen om de nieuwe buitenruimte te ontdekken en nieuwe speelmogelijkheden te vinden.

Eerst kwam een groep peuters naar buiten. Sommige kinderen liepen of kropen meteen de wilgentunnel in, andere gingen naar de modderkeuken. Een groepje ontdekte de boomstammen. En sommige kinderen bleven aan de kant. Ze leken overdonderd door het nieuwe aanbod en het enthousiasme van de andere kinderen, die als ijverige bijen door de ruimte zwermde. Ze hadden iemand nodig die hen bij de hand nam om op ontdekking te gaan.

Al snel kwam de tweede peutergroep erbij, daarna volgden de kruipers en enkele baby’s. Iedereen had al zo lang moeten wachten op de nieuwe tuin! Voor zo’n toeloop bleek de buitenruimte te klein. Het werd er erg druk. De druk. “Oei, dat zal toch anders moeten,” concludeerden de begeleidsters.

* De organisaties Springzaad, Groen cement en Kleefkruid bieden bruikbare informatie op hun website. Het boek ‘Kaboutersoep en wonderblaadjes’ staat vol met leuke speeldieën voor baby’s en peuters. Ook de bundel ‘Stap voor stap naar groene kinderopvang’ bevat nuttige informatie.

8. Risicovol spel

In een buitenruimte gaan kinderen rennen, klimmen, klauteren. Ze ravotten en verkennen de wereld met hun zintuigen. Wanneer grijp je in en wanneer niet? Het is logisch dat dit voor onzekerheid zorgt bij begeleiders. Zij zijn immers verantwoordelijk voor de kinderen. Wat als er iets gebeurt?

De begeleiders van kinderdagverblijf ‘Sprookjesland’ merkten dat in de nieuwe tuin andere afspraken nodig waren. De ervaringsmuur zorgde voor veel speelplezier, maar een peuter ging op verkenning en ontdekte dat je op het muurtje kunt wandelen. Mag dat?

Het team besloot om de peuter op het breedste, lage deel van de muur te laten lopen, met een begeleider in de buurt. Tijdens de bespreking achteraf bleek dat het team de situatie intuïtief op dezelfde manier had ingeschat. Toch was het gesprek waardevol: de begeleiders voelden zich nu zeker van hun stuk wanneer ze het gedrag van kinderen bijstuurden. Ook konden ze ouders nu duidelijk informeren over het beleid. Na het gesprek bracht het team de risicoanalyse voor de ervaringsmuur in orde.

Hoe begrijpelijk terughoudendheid ook is, risicovol spel is onmisbaar voor een goede ontwikkeling. Daarom streven we best naar een omgeving die zo veilig is als nodig, niet zo veilig mogelijk. Dat nuanceverschil creëert kansen voor risicovol spel*. Daarnaast speelt de houding van de kinderbegeleiders een belangrijke rol: wat zeg je als een kind risico’s neemt? Wanneer grijp je in en wanneer blijf je gewoon in de buurt? Het is belangrijk om daar tijdig over te praten. Doe je dat niet, dan gaan kinderbegeleiders zich soms ergeren aan elkaars tussenkomsten, vooral als ze het gevoel krijgen dat collega’s kinderen te weinig speelkansen bieden of als ze vinden dat zij altijd de veiligheid moeten garanderen.

* Wil je meer te weten komen over risicovol spel? Lees dan het boek: Wat kan? Wat mag? Dilemma’s bij het spelen. Daarnaast leverde het project RePlay Toddler van de Arteveldehogeschool interessante inzichten en materialen op om met een team kinderbegeleiders te werken aan risicovol spel. Meer informatie op <https://www.arteveldehogeschool.be/risicovolspelen/>. Ook de website www.goegespeeld.be biedt interessante informatie. Kind en Gezin biedt via hun website hulp aan bij het maken van een risicoanalyse.

- » Denk aan de vier natuurelementen. Op welke manier kunnen kinderen aarde, lucht, water of vuur ervaren? Dat kan ook veilig: de warmte van de zon is ook een vorm van vuur!
- » Welk dierenleven valt er in de tuin te ontdekken? Welke insecten leven er onder een bloempot? Zie je misschien een vlinder of een vogel?
- » Kijk wat de seizoenen bieden. Zaaïen en planten in de lente, zomerfruit eten, herfstbladeren harken, ijs of koude voelen in de winter.
- » Kan het ook buiten? Verplaats activiteiten die je normaal binnen organiseert een keer naar buiten: een boekje voorlezen, knutselen, fruit eten. Zo wordt buitenspel geen aparte activiteit en ontstaat er rust in de planning, zeker wanneer begeleiders het gevoel hebben dat de dagstructuur het moeilijk maakt om naar buiten te gaan.

Inspireer je collega’s: maak foto’s van de bezigheden in de tuin. Verwerk ze in een collage of een map die jullie raadplegen telkens als de inspiratie je in de steek laat. Laat de foto’s ook aan ouders zien. Zo genieten ze mee van de ervaringen van hun kinderen. Je kunt de foto’s ook gebruiken om de visie of de bucketlist die jullie eerder maakten, visueel vorm te geven.

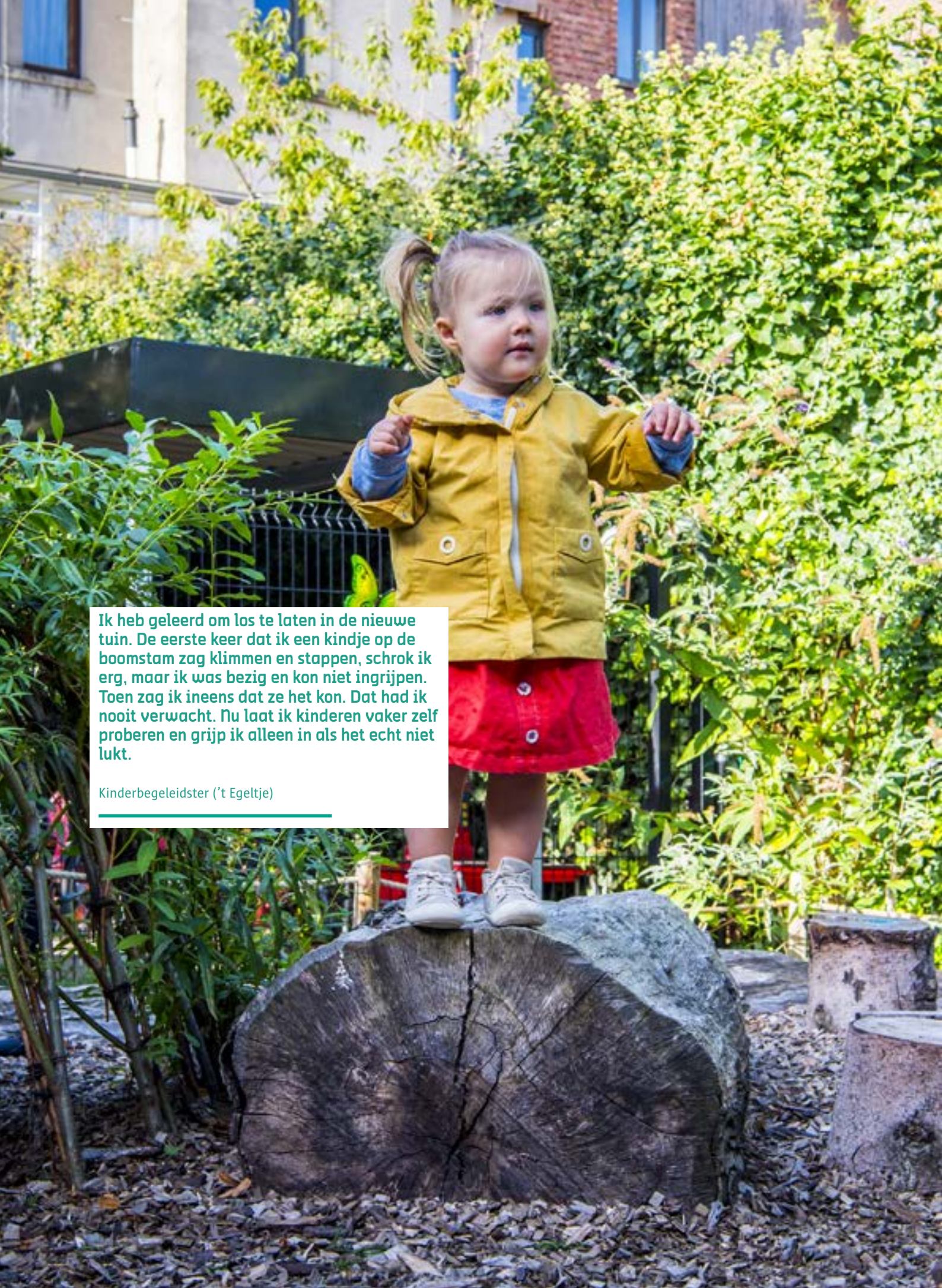
Het team van ‘t Egeltje’ zag snel in dat de buitenruimte te klein is om met zijn allen tegelijk naar buiten te gaan. Er kwamen duidelijke afspraken. Deze vragen helpen om die afspraken te maken:

- » Hoe zorg je ervoor dat alle kinderen gebruik kunnen maken van de buitenruimte, op de dagen dat ze in de opvang zijn?
- » Welke ruimte krijgen de baby’s en hoe zorg je ervoor dat peuters hun spel niet verstoren of omgekeerd?

Eigenlijk spreekt het team opnieuw over de visie, maar dan over de manier waarop die vorm krijgt in de dagelijkse werking. Daarom maak je dit gesprek best zo concreet mogelijk. Een aantal tips:

- » Bespreek concrete gebeurtenissen. Gebruik hiervoor de reflectiemethode die je gewoonlijk hanteert.
- » Selecteer de concrete gebeurtenissen zorgvuldig. Kies je gebeurtenissen uit je eigen werking, dan neemt de herkenbaarheid toe. Maar misschien vinden de begeleiders die bij de gebeurtenis betrokken waren dat niet fijn. Als je daarvoor vreest, kun je gebeurtenissen gebruiken die je in boeken vindt of hoort van collega’s. De betrokkenheid wordt dan wellicht kleiner.
- » Door te spreken over risico’s, groeit soms het gevoel dat begeleiders veel aandacht moeten besteden aan veiligheid. Zorg dus voor nuance. En speel af en toe advocaat van de duivel door bijvoorbeeld aan te geven dat de gebruikte houtsnippers te groot en hard zijn om echt op te eten, maar dat even proeven geen kwaad kan. Of door te stellen dat langs de “verkeerde kant” de glijbaan opklimmen ook spelen is.
- » Wijs begeleiders op het standpunt van de kinderen. Wat kunnen zij leren uit situaties die begeleiders gevaarlijk vinden? Denk niet alleen aan motorische, maar ook aan cognitieve ontwikkeling, zoals afstanden leren inschatten, en aan persoonlijkheidsontwikkeling, zoals leren doorzetten, of zelfvertrouwen krijgen. Hoe kunnen begeleiders deze ontwikkelingskansen ondersteunen?

Ik heb geleerd om los te laten in de nieuwe tuin. De eerste keer dat ik een kindje op de boomstam zag klimmen en stappen, schrok ik erg, maar ik was bezig en kon niet ingrijpen. Toen zag ik ineens dat ze het kon. Dat had ik nooit verwacht. Nu laat ik kinderen vaker zelf proberen en grijp ik alleen in als het echt niet lukt.

Kinderbegeleidster ('t Egeltje)

9. Verankering

Klaar is kees, dacht je misschien toen je de nieuwe buitenruimte in gebruik nam. Maar niets is minder waar. Een tuin heeft onderhoud nodig. Een team houdt nieuwe gewoontes niet vanzelf vast.

Onderhoud

Een tuin vraagt onderhoud, als je hem toegankelijk wil houden. Daar kun je niet onderuit. Hoe maak je dat werk haalbaar en voorkom je conflicten?

- » Bespreek met het team of iedereen taken in de tuin opneemt. Misschien kunnen sommige teamleden meer taken binnenshuis opnemen?
- » Maak een duidelijke lijst met dagelijkse, wekelijkse, maandelijkse en jaarlijkse taken. Voor een grote tuin kun je, eventueel samen met de tuinarchitect, een beheerplan opstellen. Zo weet je wanneer je welke onderhoudstaken moet opnemen.
- » Duid voor elke taak een verantwoordelijke aan.
- » Laat de kinderen zoveel mogelijk helpen: zaaien, harken, water geven. Peuters kunnen dat al. De meesten zijn er dol op. Natuurlijk kun je het zelf sneller, maar beschouw het als een interessant aanbod, waar de kinderen veel plezier uit halen.
- » Overweeg om ouders te betrekken, bijvoorbeeld op een jaarlijkse tuinwerkdag of met een aantal taken tijdens de vakanties.
- » Merk je dat het onderhoud van de tuin niet haalbaar is? Denk er dan op tijd aan om professionele hulp in te schakelen.

Kinderdagverblijf 'Vlindertje 2' koos bewust voor een daktuin met weinig onderhoud. Het onderhoudswerk doen de begeleiders zoveel mogelijk samen met de kinderen. In het voorjaar zaaien en planten ze groenten en kruiden, in de zomer geven de kinderen de planten water. De begeleiders ondersteunen de kinderen, bijvoorbeeld door de enthousiaste gieters in de richting van de droge planten te sturen.

De verantwoordelijke ziet dat de begeleiders de buitenruimte veel gebruiken, met een gevarieerd aanbod. De ruimte helpt hen om de pedagogische visie zichtbaar te maken in de dagelijkse werking, merkt ze. Het team wil binnenkort ook werken aan de dimensie 'emotionele ondersteuning' van MeMoQ. Dat is een goede gelegenheid om het opnieuw over de buitenruimte te hebben.

Aandacht

Soms verwatert het gebruik van de buitenruimte, zeker als het weer minder aangenaam is. Misschien ontstaat er ook wat moeheid als je het thema buitenspel opnieuw aankaart. Begeleiders "weten het ondertussen wel". Bovendien eisen andere thema's een plaats op de vergaderagenda. Hoe kun je de tuin toch onder de aandacht houden?

- » Blijf buiteninitiatieven waarderen. Maak ze zichtbaar voor ouders en het team. Benoem de positieve effecten voor de kinderen en de begeleiders of vraag ernaar bij collega's.
- » Ondersteun met woorden. In de koudere periodes vraagt het meer inspanningen om naar buiten te gaan: kinderen moeten schoenen en jassen aantrekken. Begeleiders zien vaak op tegen de georganiseerde chaos van deze wissel. Benoem de chaos niet als een tekort maar als een

meerwaarde. Zing er steeds hetzelfde liedje bij. Kinderen zullen het na een tijdje herkennen en weten wat er van hen verwacht wordt. Zo wordt het omkleden een aanbod op zich:

- › het stimuleert zelfstandigheid bij kinderen;
- › kinderen leren elkaar te helpen.

» Spring bij. Natuurlijk loopt het omkleden vlotter als er meer handen beschikbaar zijn.

» Verbind het thema buitenspel met andere onderwerpen zoals MeMoQ, Ziko-Vo, vragen over aanbod of spelbegeleiding.

» Werk je met thema's voor het aanbod, organiseer dan eens een themawEEK die buitenspel op de planning zet: regenweek, herfstschatten, stenen, ijsdagen. Mogelijkheden genoeg!

» Reik buitenspel aan als oplossing voor bekommernissen over lawaai, drukte, slecht slapen of eten.

» Werk met buitenambassadeurs die elkaar en andere collega's helpen met buitenideeën.

» Informeer nieuwe collega's over de buitenruimte, de visie, je verwachtingen. Zorg dat ouders je visie op buitenspel kennen voor hun kind naar de opvang komt. Vermeld ze bij je informatie en pas eventueel je huisreglement aan.

» Blijf realistisch. De maatschappij verwacht veel van kinderbegeleiders. Zorg ervoor dat buitenspelen geen last is maar een lust.

Colofon

Deze brochure kwam tot stand met de medewerking van:
Monique van Boom, onderzoeker expertisecentrum pedagogische ondersteuning in kinderopvang en school
Siska Van Daele, onderzoeker expertisecentrum pedagogische ondersteuning in kinderopvang en school
Dietlinde Willockx, hoofd expertisecentrum pedagogische ondersteuning in kinderopvang en school
Liesbet Van Houtte, consulent EcoScholen en groene kinderopvang
Leen Aertsen, EcoScholen

De brochure is een samenwerking tussen het Expertisecentrum pedagogische ondersteuning in kinderopvang en school (KdG) en het EcoHuis Antwerpen.

Ze werd redactioneel afgesloten op 2 juni 2020.

Fotografie is van
Frederik Beyens (cover en achterflap, p2, p3, p12, p18, p20, p22)
Siska Van Daele (p4, p5, p9, p13, p15, p17)
Sigrid Spinnox (p13)

Ontwerp is van Volta.

Bedankt!

Deze brochure is gebaseerd op vele maanden werk, van vele mensen. Hartelijk dank aan iedereen die zijn schouders mee onder het project zette.

Dank aan de stad Antwerpen. Het EcoHuis en de Regie Kinderopvang organiseerden het proefproject 'Groene voetjes in de kinderopvang' en ondersteunen zoveel mogelijk kinderdagverblijven bij het vergroenen van hun buitenruimte. Meer informatie over hun initiatieven vind je op: www.antwerpen.be/groenekinderopvang

Dank aan Groenman Manu Van Hove, die prachtige ontwerpen tekende voor de kinderdagverblijven uit het proefproject en hen ondersteunde bij de praktische uitwerking en het onderhoud.

Dank aan Siska Van Daele en Monique van Boom van het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School van de Karel de Grote Hogeschool. Zij begeleidden het teamproces in verschillende kinderdagverblijven uit het proefproject. Monique van Boom verwerkte de kennis uit die trajecten en schreef ze neer in deze brochure.

Tot slot willen we alle deelnemende kinderdagverblijven bedanken voor hun inzet en doorzettingsvermogen. Zij werden ambassadeurs voor vergroening en natuurlijk buitenspel in een stedelijke context:

Proeftraject 1:

't Egeltje – vzw Emanuela

Brabbel – Stedelijke kinderopvang Antwerpen

't Vlindertje 2

Sprookjesland

Proeftraject 2:

Achter de Maan

Speelhuis Elief

Tutters en Bellen: Nieuw Zuid

InNi-Mini-Crèche

Samen buiten spelen in een natuurlijke buitenruimte

Jonge kinderen hebben er veel baat bij om buiten in de natuur te spelen. In deze brochure lees je waarom dat zo is en hoe je met je team, de kinderen en de ouders aan de slag kunt gaan om de buitenruimte van je kinderdagverblijf groener en uitdagender te maken.

Meer info

Turnhoutsebaan 139
2140 Borgerhout
Tel. 03 217 08 11
ecohuis@antwerpen.be

Brusselstraat 45
2018 Antwerpen
Tel. 03 613 15 28
dietlinde.willockx@kdg.be

EcoHuis
Antwerpen

<https://pedagogischondersteunen.kdg.be>
www.antwerpen.be/groenekinderopvang